

УДК 027.6:271.2(450)-523.6"02/12"

doi: 10.19090/cit.2024.44.78-88

Оригинални научни рад

Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије

Биљана М. Ђурашиновић

Универзитет Едуконс

Факултет за пројектни и иновациони менаџмент „Проф. др Петар Јовановић“ – Библиотека, Београд

biljana.djurasinovic@gmail.com

Сажетак

Циљ рада је да, разматрајући период од 6. до 13. века, опише културни утицај Источног римског царства на развој манастирских библиотека на тлу Италије: у њеним јужним деловима, граду Риму и Равенском егзархату на северу Апенинског полуострва. Утицај је видљив првенствено током превласти царског двора у Константинопољу, а касније и за време владавине Нормана. Приказ делатности манастирских библиотека у овом делу Царства представљен је кроз типике манастира Светог Николе у Казоли и Светог Спаситеља у Месини. Неки од манастира били су значајни преписивачки центри у оквиру којих су се израђивали рукописи и стварао сопствени књижни украс, али је значајан број рукописних књига пристизао из источних делова Царства. У завршном делу рада дат је осврт на развој преводилачке делатности од успостављања византијске власти до 13. века, што је, заједно са делатношћу библиотека, омогућило континуитет грчке писане речи у овом делу Европе.

Кључне речи: Источно римско царство, Италија, манастири, правила монашког живота, библиотеке, рукописи, Рим, Равенски егзархат, Нормани, преводилачка и преписивачка делатност, 6–13. век

Увод

Трагови присуства представника Источног римског царства¹ у различитим деловима Италије могу се пратити од 5. века, када је на захтев византијског цара Зенона (владао од 474. до 491) Гот Теодорих (владао од 493. до 526) освојио Италију победивши војног заповедника Одоакара, који је био на њеном челу након свргавања цара Ромула Августула 476. године. Анастасије (владао од 491. до 518), наследник цара Зенона, признао је Теодориха за законитог владара овог дела некадашњег великог Царства.² У саставу Источног римског царства од времена цара Јустинијана (владао од 527. до 565) и освајања Италије (532) до пада Барија под норманску власт (1071) били су и делови на југу: Сицилија, Апулија и Калабрија.³ Године

¹ Мишљења око тога да ли постоји континуитет између античке грчке области – Magna Graecia – и оне која је настала поновним освајањем Италије у 6. веку подељена су, али се овом темом у склопу текста нећемо посебно бавити, сем у контексту где је то неопходно због хронологије. – Детаљније видети у Giuseppe Schirò, „Aspetti e eredità della civiltà bizantina in Magna Grecia“ (rad predstavljen na sedamnaestom kongresu Magna Grecia bizantina e tradizione classica, Taranto, Italija, 9–14. октобар 1977), 11–59, preuzeto 20. 9. 2021, <http://anticabibliotecacoriglianorossano.it/wp-content/uploads/2019/12/Magna-Grecia-bizantina-e-tradizione-classica.pdf>.

² Цулија М. Х. Смит, *Европа после Рима: нова културна историја (од 500. до 1000. године)* (Београд: Clio, 2006), 323.

³ Konstantinos Sp. Staikos, *The History of the Library in Western Civilization: From Constantine the Great to Cardinal Besarion: Imperial, Monastic, School and Private Libraries in the Byzantine World* (New Castle, DE: Oak Knoll Press, 2007), 284.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

536. царска војска проширила се и на Рим,⁴ док је посебан статус имала Равена, која је у доба византијске превласти у Италији, све до 751, била седиште егзарха⁵ као представника царске власти. Упркос чињеници да током 8. и 11. века Источно римско царство није имало фактичку власт у Италији, његови представници су све до ренесансе сачували духовну и уметничку доминацију над Венецијом, јужном Италијом и, у време владавине норманских краљева, над Сицилијом.⁶

Упоредо са развојем свих облика друштвеног живота, који је првенствено зависио од политичких односа у одређеним временима, библиотеке су доживљавале свој процват или стагнацију. У том контексту посебно су значајни периоди између апсолутне превласти Византије током 9. и 10. столећа и утицаја Нормана, који је задржао елементе византијске цивилизације између 11. и 13. века. О развоју манастирских библиотека, преписивачким центрима и преводилачкој делатности у појединим деловима средњовековне Италије биће више речи у наредним поглављима, са посебим освртом на град Рим и његову околину, Равену и манастире који су настајали у јужним деловима Апенинског полуострва.

Грчка заједница на тлу средњовековне Италије и формирање првих библиотека

У периоду од 6. до 11. века грчке цркве и манастири имали су, као део урбане градске структуре, значајну улогу у средњовековном Риму, што је утицало и на развој њихове заједнице. Током 6. столећа византијска војска је поново освојила Италију, а врхунац насељавања био је у 7. веку, након ратова са Персијом и током арапског освајања Истока. Као епилог ових догађаја, многа црквена лица и лаици овде су потражили уточиште. Повећању грчке заједнице допринели су, током 8. и раног 9. столећа, и напади Словена на грчко копно, арапска победа у Малој Азији и царска политика иконоборства.⁷ Крајем 10. и почетком 11. века одвијало се арапско пустошење јужне Италије и Сицилије, па се и у овом периоду већи број црквењака и световних лица са породицама преселио у Напуљ и Рим.⁸ Са насељавањем припадника грчке заједнице створила се потреба за градњом сакралних објеката који су настајали у близини Палатинског брда и других брда око Есквилина, протежући се даље на запад до Марсовог поља.⁹ Од грчких цркава које су у богослужењу користиле грчки обред, у близини Палатина налазиле су се: Сан Ђорџо у Велабру (*San Giorgio in Velabro*), Сан Теодоро (*San Teodoro*), Сан Ђезарео у Палатију (*San Cesareo in Palatio*), Санта Анастасија (*Santa Anastasia*), Санта Марија Козмедин (*Santa Maria in Cosmedin*) и Санта Марија Антика (*Santa Maria Antica*),¹⁰ док су оне око Есквилина обухватале цркве и манастире: Санта Праседе (*Santa Prasede*), Сан Силвестро Капите (*San Silvestro in Capite*) и Санта Марија на Марсовом пољу (*Santa Maria sul campo Marzio*).¹¹

Грчка заједница у Риму била је организована попут мале државе у оквиру које су живели и радили учитељи, свештеници, монаси и уметници који су се споразумевали и писали на грчком. Учители су се окупљали у школама где су имали приступ библиотекама са колекцијама

⁴ Питер Браун, *Усход хришћанства на Западу: Тријумф и разноликост 200–1000. године* (Београд: Clío, 2010), 250.

⁵ Егзарх је имао и цивилну и војну власт. – Мишел Каплан, *Византија* (Београд: Clío, 2008), 97.

⁶ Luj Breje, *Vizantijska civilizacija* (Beograd: Nolit, 1976), 144–145.

⁷ Иконоборачка криза представљала је расправу у оквиру Цркве о проблему приказивања Христа, Богородице и светаца. Иконопоклоници су се приклањали култу светих слика, док су иконоборци дозвољавали само симболичне представе Бога: крст, свету тајну причешћа и реч Божију. – Детаљније видети у Каплан, *Византија*, 199–203.

⁸ G. Landels, “Keeping the faith: an examination of the causes and factors contributing to the location of greek monastic communities in Rome between the sixth and eleventh centuries” (Master of philosophy, University of Birmingham, College of Arts and Law, Department of Classical, Ancient History and Archaeology, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, 2013), 150–152, preuzeto 27. 9. 2020. <https://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/4549/1/Landels13MPhil.pdf>.

⁹ Ibid., 4.

¹⁰ Ibid., 17.

¹¹ Ibid., 105.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

на грчком језику. Најпотпунији фондови налазили су се у власништву Свете столице, а њихов садржај и организација могу се реконструисати на основу рукописне традиције и појединачних података из различитих извора, чијим прегледом се може утврдити да су поред црквених дела укључивали и она профаног карактера, нпр. из граматике и математике. Једну од колекција публикација на грчком језику поседовао је папа¹² Павле I (на дужности од 757. до 767) и послао ју је као поклон франачком краљу Пипину (владао од 751. до 768). Значајну збирку књига¹³ имао је и папа Захарије (741–752),¹⁴ потомак Грка из Калабрије и последњи грчки папа на западу Европе. Његов понтификат подударио се са владавином византијског цара Константина V (741. до 775), поборника иконоборачке расправе.¹⁵ Значајан калиграф и преписивач био је и васељенски патријарх Методије (843–847), који се током иконоборачке кризе такође налазио у Риму.¹⁶

Велики број рукописа насталих крајем 10. и почетком 11. века може се повезати и са Нилом из Розана (око 910. до 1004), оснивачем манастира Света Марија у Гротаферати (Santa Maria a Grottaferrata), који се налази близу Рима.¹⁷ Правила манастирске библиотеке израђена су 1300. године,¹⁸ а фонд су попуњавали утемељивач и његови ученици, који су, као и он, били значајни писари.¹⁹ Нил из Розана посветио је свој живот преписивању кодекса радећи од зоре до трећег сата, преписујући четири странице на дан ситним, компактним писмом.²⁰ Поред његовог, забележена су и имена његових ученика. За извесног Киријакоса везују се рукописи из фонда Ватиканске библиотеке: *Јеванђеље* настало 991. у Капуи, *Пишања и одговори Анастасија са Синаја* преписан 993. у тзв. манастиру Филину у близини града Гаета и колекција рукописа Максима Исповедника, настала 994. на неутврђеној локацији. На основу анализе писма приписује му се и један који се налази у библиотеци манастира Монтекасино (*Пройоведи Светиој Григорији Назијанској*). Године 985, други ученик Светог Нила Павле, који је највероватније радио у метоху Монтекасино – манастиру Светог Михајла у долини светлости (San Micaele di Valleluce) – израдио је рукописе којима су обухваћена писма Исидора из Пелусијума, а чувају се у манастиру Гротаферата. У исто време, писар Арсеније сачинио је неколико рукописа од којих је један са његовим потписом сачуван у манастиру Монтекасино, а по два у Ватиканској библиотеци и Шпанској националној библиотеци. Рукописи настали у оквиру школе Светог Нила били су под различитим утицајима, па је тако у деловима војводства Беневенто и Сполето, у складу са традицијом бенедиктинских манастира, био значајнији утицај латинских рукописа, док је у Калабрији он био незнатан. Рукописи израђени у латинској ико-

¹² У овом периоду титула папе употребљавала се за сваког старијег епископа. – Браун, *Усион хришћанства на Западу: Тријумф и разноликост 200–1000. године*, 153.

¹³ Превео је и дијалоге свог претходника Гргура Великог (590–604), а подаци о томе могу се пронаћи у оквиру два епиграма у литерарној форми акростиха, од којих је најранији пронађен у рукопису насталом 800. године, у једном од познатих грчких манастира у Риму. – Spyros P. Panagopoulos, “Greek translations of latin hagiographical texts during the middle byzantine period”, *Црквене студије=Church Studies* 17 (2020): 246–247, преузето 27. 9. 2020, <https://crkvene-studije-churchstudies.com/index.php/studies/article/view/773/705>.

¹⁴ Staikos, *The History of the Library in Western Civilization: From Constantine the Great to Cardinal Besarion: Imperial, Monastic, School and Private Libraries in the Byzantine World*, 285.

¹⁵ Panagopoulos, “Greek translations of latin hagiographical texts during the middle byzantine period”: 246–247.

¹⁶ Staikos, *The History of the Library in Western Civilization: From Constantine the Great to Cardinal Besarion: Imperial, Monastic, School and Private Libraries in the Byzantine World*, 285.

¹⁷ Guglielmo Cavallo, “Between Byzantium and Rome: Manuscripts from Southern Italy”, in *Perception of Byzantium and Its Neighbors (843–1261)* ed. Olenka Z. Pevny (The Metropolitan Museum of Art Symposia) (New York: The Metropolitan Museum of Art; Yale University Press, 2000), 138–144, преузето 12. 10. 2020. https://books.google.rs/books?id=WUAa72T7DZUC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

¹⁸ Staikos, *The History of the Library in Western Civilization: From Constantine the Great to Cardinal Besarion: Imperial, Monastic, School and Private Libraries in the Byzantine World*, 301.

¹⁹ Cavallo, “Between Byzantium and Rome: Manuscripts from Southern Italy”, 138–144.

²⁰ Staikos, *The History of the Library in Western Civilization: From Constantine the Great to Cardinal Besarion: Imperial, Monastic, School and Private Libraries in the Byzantine World*, 298.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

нографији утицали су и на подручје византијске Апулије, посебно око града Барија, а ученици Школе створили су и посебно писмо које се одликује малим и округлим словима, невеликим размацима, слободнијим стилем и компликованијим потезима.²¹

Изузев Рима, велики значај у византијској Италији, након поделе Царства и све до 751. године, имала је и Равена. Овај град је, као и Рим, имао свој део или област створену од грчких насељеника, чији је највећи број живео у градској луци и предграђу Класе.²² „Од раног 5. до касног 8. века документи настали у Равени писани су на папирусу, а од 7. века такође и на пергаменту. Педесет сачуваних који су настали између 455. и 700. године показују да су уобичајени били једноставнији документи правног карактера, да су их писале особе обучене за тај посао, као и да су их потписивали писмени људи, али много више неписмени, који су поред свог имена стављали знак крста. Током 6. и 7. века заступљена су два тренда: с једне стране, постојање спорадичне литерарне активности повезане са архиепископима и/или моментима из историје цркве у Равени, док је са друге стране стваран одређен број практичних текстова – географских, медицинских по приступу чак и историјских, чији су наручиоци или аутори углавном непознати.“²³

Поред градова у северном делу Апенинског полуострва, највећи утицај византијска култура оставила је у јужној Италији, где су, са прекидима услед освајања која су чинили Арапи и Нормани, постојали манастири и преписивачки центри захваљујући којима се грчки утицај одржавао све до појаве италијанске ренесансе. Осим тога, пре и након пада Константинопоља 1453. године велики број рукописних књига насталих на подручју Источног римског царства завршио је у приватним колекцијама италијанских хуманиста.²⁴ На овај начин је грчка античка и византијска култура наставила да постоји све до савременог доба, омогућивши континуитет писаног наслеђа европске цивилизације и на истоку и на западу, између осталог и кроз постојање грчких манастира на југу Италије.

Византијско присуство у јужној Италији, библиотеке и преписивачки центри

Грчко присуство на Сицилији током 7. и 8. века може се објаснити столовањем цара Константина II (663–668) у Сиракузи, миграцијама поборника монофизитизма, култа икона, као и Сиријаца који су током 6. и 7. века побегли од персијске и арапске инвазије.²⁵ У складу са тим, византијска управа у јужној Италији обухватала је друштвене и културне структуре које су се састојале од бирократских установа и епископских средишта. За културу су најзначајнији били манастири у којима су постојале књиге на грчком језику које су се увозиле са истока или су настајале у Италији,²⁶ а последњи документ на Сицилији под влашћу Византије написан је 21. маја 878, када су Арапи освојили Сиракузу.²⁷ Рукописи су се након селидбе чланова грчке заједнице

²¹ Cavallo, “Between Byzantium and Rome: Manuscripts from Southern Italy”, 138–144.

²² A. L. Frothingham, Jr, “Notes on Byzantine art and culture in Italy and especially in Rome”, *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts* Vol. 10, No. 2 (Apr. – Jun., 1895): 158–159, преузето 28. 10. 2022, <https://www.jstor.org/stable/496574>.

²³ Deborah M. Deliyannis, “The Social Sphere of Writing: Manuscripts, Inscriptions and Papyri”, In *Ravenna and the Traditions of Late Antique and Early Byzantine Craftsmanship: Labour, Culture, and the Economy*, ed. Salvatore Cosentino, *Millennium Studies in the culture and history of the first millennium C.E.* edited by Wolfram Brandes et al. Vol. 85 (Berlin: DeGruyter, 2020), 197, 201, преузето 20. 12. 2023, degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110684346/html#contents.

²⁴ Детаљније видети у: Предраг Мутавчић, „Манојло Хрисолора и прва хуманистичка грчка библиотека у Италији“, у *Библиотека кроз време: прилози ојшћој историји библиотеке до 16. века*, ур. Гордана Стокић Симончић (Панчево; Београд: Градска библиотека у Панчеву; Филолошки факултет у Београду, 2017), 137; 141–142.

²⁵ Vera Von Falkenhausen, „Magna grecia bizantina e tradizione classica. Vicende storiche e situazione politico-sociale“ (rad predstavljen na sedamnaestom kongresu Magna Grecia bizantina e tradizione classica, Taranto, Italija, 9–14. oktobar 1977), 83, преузето 20. 9. 2021, <http://anticabibliotecacoriglianorosso.it/wp-content/uploads/2019/12/Magna-Grecia-bizantina-e-tradizione-classica.pdf>.

²⁶ Cavallo, “Between Byzantium and Rome: Manuscripts from Southern Italy”, 136.

²⁷ Schirò, „Aspetti e eredità della civiltà bizantina in Magna Grecia“, 37.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

ка северу и истоку са Сицилије, после арапског освајања, израђивали у Луканији, Кампањи, јужном делу Лација, до Гротаферате и Апулије. Постоји могућност да је њихова израда настављена и на Сицилији под влашћу Арапа, посебно у њеном источном делу, а на основу доступних података може се тврдити да је између 10. и 11. века у Италији преписано око 416 грчких рукописа, највећим делом световног карактера. Порекло рукописних књига углавном је повезано са облашћу Калабријом, а једна од најзначајнијих, *Литургијске пројеве* Светог Григорија Назијанског, написана је у Ређу 941. године и чува се у библиотеци манастира Светог Јована Теолога на острву Патмосу. Рукописи израђени у Ређу ди Калабрији лепши су од осталих насталих у овој области, првенствено због тога што је овај град био седиште митрополита и представника цивилних и војних власти византијске Италије, односно војног заповедника Сицилије и Калабрије. Постојање толико различитих култура у јужној Италији ствара потешкоће при одређивању модела за настанак рукописа, али изгледа да су латински и арапски елементи уметнути у већ постојеће византијске, који се могу пронаћи и у северној Италији, Палестини, Египту (посебно на Синају), Битинији и Блиском истоку. Упркос томе, утицај из Константинопоља није видљив све до 11. века, а сви докази упућују на то да су представници византијског цара у јужној Италији наручивали рукописе из радионица у Византији, а након тога су их путници, легати, трговци и црквењаци доносили са Истока. Као инспирација за израду латинских рукописа епископа Западне цркве послужили су увезени модели из Византије. У исто време, у бенедиктинским манастирима налазиле су се рукописне књиге израђене на овај начин.²⁸ Поред литургијских књига копиране су и изучаване и оне из теологије, филозофије, математике, као и историјска дела.²⁹

На основу писаних извора и сведочанства о копирању рукописа у Италији издваја се пет манастира који су имали значајне библиотеке: манастир Светог Елијаса у Карбони,³⁰ Светог Николе у Казоли,³¹ Девице из Розана, Светог Спаситеља у Месини и Гротаферата у Тиволију.³² Манастирски типичи састављани су на основу неколико извора, од којих је онај манастира Светог Спаситеља у Месини израђен према правилима Студитског манастира у Константинопољу, док се типик манастира Светог Николе у Казоли заснива на њима, али и на монашкој традицији оца Саве и првенствено Свете Горе.

Типик манастира Светог Николе у Казоли састављен је у складу са идејом монаха Ђузепеа, оснивача манастира.³³ Његова библиотека имала је и сопствени скрипторијум у ком су, на основу одређених правила регулисаних типиком, радили писари, калиграфи и библиотекар, а био је одређен и начин руковања публикацијама. Писар је имао обавезу да рукопис³⁴ користи на одговарајући начин тако што ће истовремено вршити поређење са оригиналом, водити ра-

²⁸ Cavallo, „Between Byzantium and Rome: Manuscripts from Southern Italy“, 138–144.

²⁹ Schirò, „Aspetti e eredità della civiltà bizantina in Magna Grecia“, 30.

³⁰ Основан је у 10. веку, док свој процват доживљава између 1101. и 1134. године захваљујући делатности Светог Нила из Розана. – Staikos, *The History of the Library in Western Civilization: From Constantine the Great to Cardinal Besarion: Imperial, Monastic, School and Private Libraries in the Byzantine World*, 288.

³¹ Потиче из 1099. године и налази се шест километара од Отранта. – Staikos, *The History of the Library in Western Civilization: From Constantine the Great to Cardinal Besarion: Imperial, Monastic, School and Private Libraries in the Byzantine World*, 289.

³² Ibid., 287–288.

³³ Stefano Parenti, „Tipologie dei libri liturgici greci del Salento“, *Rudiae. Ricerche sul mondo classico* n. s. 3, s. c. 26 (2017): 49–51, преузето 5. 10. 2020, <http://siba-ese.unisalento.it/index.php/rudiae/article/viewFile/19430/16560>.

³⁴ У Типику се наводи да је величина публикације са једним штампарским табаком. – Mattia Cosimo Chirriati, „Lo *Scriptorium* di San Nicola di Casole (Otranto, Lecce) e il suo Typikon (*Codex Taurinensis Graecus* 216): Un’analisi storico-letteraria“, *Hortus Latium Medievalium* Vol. 23, No. 1 (2017): 432, преузето 27. 4. 2020, https://hrcak.srce.hr/search/?show=results&stypure=1&c%5B0%5D=article_search&t%5B0%5D=lo+scriptorium; Исти формат коришћен је и код наших рукописних књига средњег века јер „за писање су обично узимани табаци од по шеснаест страница, који су добијани када би се четири листа пресавила напола. Тако образована свешчица, која је чинила основну јединицу кодекса, називана је тетрада или кватернион [...] Пошто рукописне књиге у том периоду још нису имале насловну страну и пагинацију у данашњем смислу, обележавани су само ти табаци. То се чинило словима и бројчаном вредношћу, која су исписивана на првом и последњем листу сваког кватерниона“. – Зоран Ракић, *Српска минијатура XVI и XVII века* (Београд: Православно-богословски факултет, 2012), 30.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

чуна о ортографији која је коришћена, акцентима и знацима интерпункције. Уколико то не би учинио, била би му одређена казна од 130 клањања. У случају да је узео књигу, а није о томе обавестио преписивача, казна је била 50 клањања, а ако није поштовао правила која је успоставио протокалиграф, био је изопштен и затворен на два дана. Кад год би неко узео књигу и не би о њој водио рачуна, или присвојио другу без знања онога у чијем је поседу или тражио другу књигу, причао иза леђа о ономе ко му је дао, није имао никакве повластице током целог дана. Ако би неко био ухваћен да крије књигу у својој келији, или је не врати библиотекар у време удара клепетала и без одговарајуће исприке, остајао је да клечи у трпезарији. У случају да протокалиграф није поделио задатке на непристрасан начин и одредио да се сви одраде ручно, није пажљиво руковао пергаментима и свим инструментима одређеним за копирање, био би кажњен са 150 клањања и затварањем. Уколико би неко убацио вишак у књигу коју копира, његова казна била је тродневно изопштавање. Казна за ову врсту грешке, чак и када није била намерна, није обухватала искључиво удаљавање већ и телесну казну, која је подразумевала строгу дијету. Иста казна била је предвиђена за библиотекара уколико не би показао бригу за сваки примерак, ако га упрља или се на њему нађе прашина. Одмах након одељка посвећеног нормама које су владале у Скрипторијуму, појављује се на листовима 181 и 182 листа позајмица примерака сачуваних у Библиотеци. На основу ње може се идентификовати 68 позајмица. Њиховом пажљивом анализом може се утврдити и њен садржај који је обухватао: 20 јеванђеља, 7 еклога, 5 триода, 4 псалтира и 4 пророчанства, 2 октоиха, 2 типика и један примерак било којег од следећих: Аристофанове комедије, Аристотелових дела, један лексикон, књига снова, литургија Светог Василија, Мисал, Номоканон, а видљиво је да се позајмица изван Библиотеке обављала искључиво члановима црквене заједнице у близини.³⁵ На основу записа о овој библиотеци могуће је претпоставити како је изгледала организација и других библиотека у Италији византијског времена, као и начин коришћења публикација.

Други период развоја византијске културе на делу територије јужне Италије започео је са Норманима. Посебно је значајно време владавине Роџера II (владао је као велики гроф од Сицилије од 1105. до 1130, а као краљ норманског краљевства Сицилије од 1130. до 1154),³⁶ који је течно говорио и писао на грчком, а сачувани су и документи о донацијама манастиру из овог периода.³⁷ Овакав начин организације живота у норманском краљевству био је условљен и чињеницом да је у време када су, у другој половини 11. века, освојили византијску Италију, Сицилију, Калабрију и део Отрантских врата, становништво користило грчки језик и литургију, док је оно у централном делу Пуље и већем делу Базиликате говорило латински и упражњавало обреде Католичке цркве.³⁸

Током норманске управе квалитет грчке књиге био је бољи, а имала је и ширу употребу. Познат је 401 грчки рукопис из 12. века, што је више него што је израђено у претходна два. Рукописи настали током 11. и 12. века, и грчки и латински, повремено показују византијски утицај, посебно из Константинопоља, у чему, бројчано предњаче они настали у Салерну. Он је још израженији у рукописима пореклом из Калабрије и са Сицилије. У Апулији (Саленто и Отранто) овај утицај је био видљивији у 12. и 13. веку.³⁹ Повећао се и број грчких манастира, укључујући и краљевске манастирске задужбине као што су Санта Марија де Патир у близини Розана и Светог Спаситеља у Месини. У оквиру манастира Санта Марија де Патир створено је неколико публикација које се данас чувају у Ватиканској библиотеци (Литургијске пропове-

³⁵ Chirriati, „Lo Scriptorium di San Nicola di Casole (Otranto, Lecce) e il suo Typikon (Codex Taurinensis Graecus 216): Un'analisi storico-letteraria“: 431–435.

³⁶ Детаљније видети на: *Britannica*, s.v. „Roger II, king of Sicily“, preuzeto 5. 2. 2024, <https://www.britannica.com/biography/Roger-II>.

³⁷ Schirò, „Aspetti e eredità della civiltà bizantina in Magna Grecia“, 40–41.

³⁸ Von Falkenhausen, „Magna grecia bizantina e tradizione classica. Vicende storiche e situazione politico-sociale“, 80.

³⁹ Cavallo, „Between Byzantium and Rome: Manuscripts from Southern Italy“, 147–149.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

ди светог Григорија Назијанског и велики Менологион „годишњи“, од којих је сачувано осам примерака). Најзначајнији грчки рукопис настао у јужној Италији између 1030. и 1040, који се чува у Националној библиотеци Шпаније, јесте мадридска хроника Јована Скилице која описује историју Византијског царства од 811. до 1057, као и дело анонимног аутора које обухвата догађаје од 1057. до 1079.⁴⁰

Манастир у Розану основао је 1090. године Свети Вартоломеј из Симерија, а „[...] према запису у хагиографији Светог Вартоломеја, након што је добио дозволу од грофице Аделаиде (мајке и регента Роџера II), отпутовао је у Константинопољ да би набавио литургијске књиге и ствари за манастир [...] Након повратка у Италију, Вартоломеј је са собом донео већи број рукописа који је требало да послуже писарима у скрипторијуму манастира у близини Розана“.⁴¹ Свети Вартоломеј одговоран је и за оснивање манастира Светог Спаситеља у Месини 1130. године, а под његовом управом било је двадесет два метоха и још шеснаест грчких манастира, који су могли самостално да бирају своје игумане. Чак је првог игумана овог манастира учио Свети Вартоломеј.⁴² Исти ученик Лука саставио је 1131. манастирски типик, у оквиру ког је, поред организације Манастира, описан и садржај Библиотеке, која је обухватала 195 хагиографских текстова и хомилија.⁴³ „Такође пажљиво описује како је уобличена колекција манастира Светог Спаситеља: ‘сакупили смо много лепих књига наших светих списа, који су нам потпуно познати, као и [друге књиге] које не припадају светим списима. Саставили смо колекцију [Св. Јована] Златоустог, великог црквеног оца Василија, Григорија великог Теолога, и његовог имењака [Григорија] и других отаца и учитеља Цркве. Сакупили смо и друге колекције и радове писаца аскета, како оних непознатих, тако и других, као и историјске радове и споразуме из земље и иностранства, оних који долазе након светих списа. Друге књиге [које смо прикупили] уче нас о животу светаца и парафразе које је најмудрији логотет Симеон [Метафраст] саставио док је био под утицајем светог духа““. На основу записа у тестаменту свештеника Сколаријуса из 1144. године, који сведочи о донацији књига грчком манастиру у Бордонару, може се претпоставити да је и у овом манастиру постојао значајан преписивачки центар. Поред тога, у публикацији која је део фонда Универзитетске библиотеке „Ђакомо Лонго“ у Месини такође постоји запис о преписивачу из 1150/51. године, као и податак да је она преписана за исти манастир.⁴⁴

Један од центара који су ширили византијски утицај у јужној Италији у касном 11. веку био је и манастир Монтекасино, у ком је, посебно током управе опата Дезидерија (од 1058. до 1087), видљиво присуство грчких уметника. У околини Монтекасина постојале су и значајне грчке заједнице (попут школе Светог Нила), где су се преписивале и украшавале грчке књиге, али ова локална култура није утицала на израду латинских књига. Достигнуће дезидеријанског доба у изради рукописа огледало се у томе што се тежило добијању рукописних модела из Источног римског царства, за разлику од оних који су били доступни у јужној Италији, где се рукописи нису увозили, јер се преписивање на латински вршило под грчким патронатом. Упркос томе, резултат је био исти јер илустровани кодекси и предмети из доба опата Дезидерија показују изразито византијске иконографске и стилске карактеристике.⁴⁵

⁴⁰ Ibid., 150.

⁴¹ James Morton, “Byzantine Canon Law and Medieval Legal Pluralism: The Southern Italian Manuscripts (10th – 14th Centuries)” (Berkeley: A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in History in the Graduate Division of the University of California, 2018), 40, preuzeto 20. 1. 2024, <https://escholarship.org/uc/item/9106t641>.

⁴² Ibid., 41

⁴³ Silvano Borsari, „Le tradizione classica nei monasteri basiliani“ (rad predstavljen na sedamnaestom kongresu Magna Grecia bizantina e tradizione classica, Taranto, Italija, 9–14. oktobar 1977), 242–243, preuzeto 20. 9. 2021, <http://anticabibliotecacoriglianorossano.it/wp-content/uploads/2019/12/Magna-Grecia-bizantina-e-tradizione-classica.pdf>.

⁴⁴ Antonino Tranchina, “The Early Manuscripts of San Salvatore de Lingua in Messina (Mid-12th Century): Surveying the Chief Decorator”, *Arts* Vol. 12, Iss. 3 (2023): 2, 7, 9, preuzeto 5. 10. 2023, <https://www.mdpi.com/2076-0752/12/3/98>.

⁴⁵ Cavallo, “Between Byzantium and Rome: Manuscripts from Southern Italy”, 147–149.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

Поред преписивачке делатности у оквиру манастира постојала је и значајна преводилачка делатност, која је такође напредовала у мирнодопском периоду и стагнирала у временима нестабилности.

Преводилачка делатност у Италији од 6. до краја 13. века

Превођење грчких дела на латински у средњовековној Италији од 6. века надаље може се посматрати кроз деловање неколико учених људи, међу којима је и Касиодорова (умро након 580) у оквиру манастира Виваријум.⁴⁶ „[...] Према његовој замисли исказаној у установама хришћанске културе (тексту довршеном 562), Касиодор је свој манастир представио као место у коме класици латинске хришћанске књижевности могу да се преписују и умножавају, где се преводе грчка дела и где се основне вештине латинске граматике и реторске анализе негују као *sipe qua* поп за разумевање и тачно преписивање Светог писма.“⁴⁷ Приликом превођења црквених текстова саветовао се са Дионизијем Малим, који је своју делатност спроводио у Риму, а значајан је због превода дела оца монастицизма Светог Пахомија, као и докумената са васељенских сабора. У периоду од 6. до 8. века, на основу сачуване биографије и дела, са сигурношћу се може потврдити постојање само једног преводиоца – Бонифација Саветника, да би се током 8. и 9. столећа превођењем са грчког на латински бавио и библиотекар Свете Столице Анастасије.⁴⁸ Највећи број превода са грчког на латински урађен је у Салерну на Сицилији, која је била под влашћу Нормана, а делатност преводилачке школе може се поделити на два периода: први, од око 1140. до 1154, који се везује за Роџера II и други, који се наставио у доба његовог сина Вилијама I и трајао је од 1154. до око 1166. године.⁴⁹ „Главна научно интересовање краља Роџера било је географија, које је са великом пажњом неговано свих петнаест година његове владавине [...] Под Роџеровима непосредним наследницима, Вилијамом I⁵⁰ и Вилијамом II,⁵¹ научна активност посебно је била изражена у превођењу текстова из области математике и астрономије са грчког: *Даџа*, *Ойџика* и *Кашоџика* од Еуклида, *Пнеуматџика* Херона Александријског, Проклово дело *О крешању*, чак и Птолемејев *Математџички систем*.“⁵² Преводи који су рађени на југу средњовековне Италије нису били важни ни у квантитету, ни по утицају као они настали у тадашњој Шпанији,⁵³ али упркос томе заузимају значајно место у научном развоју Европе, чији су учени људи били упознати са геометријском анализом, примењеном математиком и астрономијом.⁵⁴ „Нису биле занемарене ни теологија ни црквена историја, а и део рукописа Новог завета може се повезати са сицилијанским преписивачима.

⁴⁶ Walter Berschin, „Traduzioni dal greco in latino (secoli IV–XIV)“, *Greci t. 3:1 Greci oltre la Grecia* (Turin 2001): 1025, preuzeto 10. 10. 2020, https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/13133/1/Berschin_Traduzioni.pdf.

⁴⁷ Браун, *Усџон хришћанства на Зајпагу: Тријумф и разноликост 200-1000. године*, 258–259.

⁴⁸ Berschin, „Traduzioni dal greco in latino (secoli IV–XIV)“: 1025–1027.

⁴⁹ Daniele Molinini, „The First Sicilian School of Translators“, *Nova Tellus* Vol. 27, No. 1 (2009): 195, preuzeto 5. 10. 2023, <https://revistas-filologicas.unam.mx/nouatellus/index.php/nt/article/view/304/300>.

⁵⁰ Детаљније видети на: *Britannica*, s.v. „William I, king of Sicily“, preuzeto 20. 3. 2024, <https://www.britannica.com/biography/William-I-king-of-Sicily>.

⁵¹ Детаљније видети на: *Britannica*, s.v. „William II, king of Sicily“, preuzeto 20. 3. 2024, <https://www.britannica.com/biography/William-II-king-of-Sicily>.

⁵² Charles H. Haskins, „Science at the Court of the Emperor Frederick II“, *The American Historical Review* Vol. 27, No. 4 (Jul. 1922): 670, preuzeto 14. 3. 2024, <https://www.jstor.org/stable/1837535>.

⁵³ О томе детаљније видети у: Биљана М. Ђурашиновић, „Спојем различитих култура до јединственог мозаика: преписивачка делатност, уметност израде књиге и библиотеке средњовековне Шпаније“, *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиошкарства* Год. 22, бр. 42 (мај 2023), 66–78.

⁵⁴ Charles H. Haskins and Dean Putnam Lockwood, „The Sicilian Translators of the Twelfth Century and the First Latin Version of Ptolemy's Almagest“, *Harvard Studies in Classical Philology* Vol. 21 (1910): 98, preuzeto 14. 3. 2024, <https://www.jstor.org/stable/310505>.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

Школа у Салерну⁵⁵ била је водећа у области медицинских наука у Европи. Постојале су библиотеке и настављена је потрага за древним рукописима. Знање грчког језика учењака са Сицилије било је задовољавајуће и – када се нису бавили превођењем – могли су, са истим таквим знањем латинског, писати и оригиналне стихове. У ограниченом обиму, интелектуални покрет на двору краља Роџера и његовог сина имао је много ренесансних елемената и, као и велики покрет препорода у четрнаестом веку,⁵⁶ много је дуговао наклоности владара.⁵⁷

Закључак

У раду је описана делатност манастира на територији средњовековне Италије који су, у распону до неколико векова, били под утицајем цркве у Константинопољу. У сваком од њих су, на основу друштвено-политичких односа карактеристичних за дати период, библиотеке напредовале или стагнирале. Период напретка био је посебно изражен током превласти Источног римског царства у 9. и 10. веку, када су и управљачке структуре у овом делу Европе биле подређене византијском цару, као и између 11. и 13. века под влашћу Нормана. Под норманском влашћу обновљени су многи манастири, али и основани нови.

Као неизоставни део манастирског живота описано је коришћење и израда рукописа, који су, у зависности од времена и места настанка, имали специфичне карактеристике, што се у средњовековној Италији, посебно у рукописима насталим на југу и у манастиру Монтекасино огледа кроз изразито присуство византијске иконографије и у грчким и у латинским рукописима тог доба.

У завршном делу рада дат је преглед преписивачке делатности, која је обухватала личности које су у периоду од седам векова учествовале у преводу дела из различитих области са грчког на латински и на тај начин, заједно са великим учењацима ренесансног доба, допринеле очувању античке и византијске мисли до савременог доба.

Литература и извори:

1. Berschin, Walter. „Traduzioni dal greco in latino (secoli IV–XIV)“. *Greci t. 3: 1 Greci oltre la Grecia* (Turin 2001): 1023–1033. Preuzeto 10. 10. 2020. https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/13133/1/Berschin_Traduzioni.pdf.
2. Borsari, Silvano. „Le tradizioni classiche nei monasteri basiliani“. Rad predstavljen na sedamnaestom kongresu Magna Grecia bizantina e tradizione classica, Taranto, Italija, 9–14. oktobar 1977, 235–251. Preuzeto 20. 9. 2021. <http://anticabibliotecacoriglianorossano.it/wp-content/uploads/2019/12/Magna-Grecia-bizantina-e-tradizione-classica.pdf>.
3. *Britannica*, s. v. „Roger II, king of Sicily“. Preuzeto 5. 2. 2024. <https://www.britannica.com/biography/Roger-II>.

⁵⁵ Први велики хирург у Западној Европи био је Роџер из Салерна, а учење је било засновано на радовима Галена и Хипократа. Рад ове школе настављен је отварањем других у Монпељеу, Болоњи, Падови и Паризу. – К. W. Humphreys, „The Effects of Thirteenth-Century Cultural Changes on Libraries“, *Libraries and Culture* Vol. 24 No. 1, Libraries at Times of Cultural Change (Winter 1989): 9, preuzeto 4. 5. 2013, <https://www.jstor.org/stable/25542116>.

⁵⁶ Мисли се на интелектуални препород који је започет у Италији крајем 13. века и који је умногоме променио слику дотадашње Европе. У њему су изразито место имали учењаци из Источног римског царства попут Манојла Хрисолоре и нека од највећих имена италијанске књижевности: Франческо Петрарка и Данте Алигијери. – О томе детаљније видети у: Мутавић, „Манојло Хрисолора и прва хуманистичка грчка библиотека у Италији“, 137–147; Гордана Стокић Симончић и Невена Томић, „Библиотеке хуманизма и ренесансе“, у *Библиотека кроз време: прилози ојшћој историји библиотеке до 16. века*, ур. Гордана Стокић Симончић (Панчево; Београд: Градска библиотека у Панчеву; Филолошки факултет у Београду, 2017), 149–161.

⁵⁷ Haskins and Putnam Lockwood, „The Sicilian Translators of the Twelfth Century and the First Latin Version of Ptolemy's *Almagest*“: 98.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

4. *Britannica*, s. v. “William I, king of Sicily”. Preuzeto 20. 3. 2024. <https://www.britannica.com/biography/William-I-king-of-Sicily>.
5. *Britannica*, s. v. “William II, king of Sicily”. Preuzeto 20. 3. 2024. <https://www.britannica.com/biography/William-II-king-of-Sicily>.
6. Braun, Piter. *Uspom hrišćanstva na Zapadu: Trijumf i raznolikost 200–1000 godine*. Beograd: Clio, 2010.
7. Breje, Luj. *Vizantijska civilizacija*. Beograd: Nolit, 1976.
8. Cavallo, Guglielmo. “Between Byzantium and Rome: Manuscripts from Southern Italy”. In *Perception of Byzantium and Its Neighbors (843–1261)*. Ed. Olenka Z. Pevny (The Metropolitan Museum of Art Symposia), 136–153. New York: The Metropolitan Museum of Art: Yale University Press, 2000. Preuzeto 12. 10. 2020. https://books.google.rs/books?id=WUAa72T7DZUC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
9. Chirriati, Mattia Cosimo. „Lo *Scriptorium* di San Nicola di Casole (Otranto, Lecce) e il suo Typikon (*Codex Taurinensis Graecus* 216): Un’analisi storico-letteraria“. *Hortus Latium Medievalium* Vol. 23, No. 1 (2017): 428–438. Preuzeto 27. 4. 2020. https://hrcak.srce.hr/search/?show=results&stype=1&c%5B0%5D=article_search&t%5B0%5D=lo+scriptorium.
10. Deliyannis, Deborah M. “The Social Sphere of Writing: Manuscripts, Inscriptions and Papyri”. In *Ravenna and the Traditions of Late Antique and Early Byzantine Craftsmanship: Labour, Culture, and the Economy*. Ed. Salvatore Cosentino, *Millennium Studies in the culture and history of the first millennium C.E.*, Vol. 85. Edited by Wolfram Brandes et al., 196–207. Berlin: DeGruyter, 2020. Preuzeto 20. 12. 2023. degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110684346/html#contents.
11. Đurašinić, Biljana M. „Spojem različitih kultura do jedinstvenog mozaika: prepisivačka delatnost, umetnost izrade knjige i biblioteke srednjovekovne Španije“. *Čitalište: naučni časopis za teoriju i praksu bibliotekarstv* God. 22, br. 42 (maj 2023), 66–78.
12. Falkenhausen, Vera von. “Magna grecia bizantina e tradizione classica. Vicende storiche e situazione politico-sociale”. Rad predstavljen na sedamnaestom kongresu Magna Grecia bizantina e tradizione classica, Taranto, Italija, 9–14. oktobar 1977, 61–91. Preuzeto 20. 9. 2021. <http://anticabibliotecacoriglianorossano.it/wp-content/uploads/2019/12/Magna-Grecia-bizantina-e-tradizione-classica.pdf>.
13. Frothingham, A. L Jr. “Notes on Byzantine art and culture in Italy and especially in Rome”. *The American Journal of Archeology and of the History of the Fine Arts* Vol. 10, No. 2 (Apr. – Jun., 1895): 152–208. Preuzeto 28. 10. 2022. <https://www.jstor.org/stable/496574>.
14. Haskins, Charles H. “Science at the Court of the Emperor Frederick II”. *The American Historical Review* Vol. 27, No. 4 (Jul., 1922): 669–694. Preuzeto 14. 3. 2024. <https://www.jstor.org/stable/1837535>.
15. Haskins, Charles H. and Dean Putnam Lockwood. “The Sicilian Translators of the Twelfth Century and the First Latin Version of Ptolemy’s *Almagest*”. *Harvard Studies in Classical Philology* Vol. 21 (1910): 75–102. Preuzeto 14. 3. 2024. <https://www.jstor.org/stable/310505>.
16. Humphreys, K. W. “The Effects of Thirteenth-Century Cultural Changes on Libraries”. *Libraries and Culture* Vol. 24 No. 1, Libraries at Times of Cultural Change (Winter 1989): 5–20. Preuzeto 4. 5. 2013. <https://www.jstor.org/stable/25542116>.
17. Kaplan, Mišel. *Vizantija*. Beograd: Clio, 2008.
18. Landels, G. “Keeping the faith: an examination of the causes and factors contributing to the location of greek monastic communities in Rome between the sixth and eleventh centuries”. Master of philosophy, University of Birmingham, College of Arts and Law, Department of Classical, Ancient History and Archaeology, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, 2013, 150–152. Preuzeto 27. 9. 2020. <https://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/4549/1/Landels13MPhil.pdf>.
19. Molinini, Daniele. “The First Sicilian School of Translators”. *Nova Tellus* Vol. 27, No. 1 (2009): 191–205, Preuzeto 5. 10. 2023. <https://revistas-filologicas.unam.mx/nouatellus/index.php/nt/article/view/304/300>.
20. Morton, James. “Byzantine Canon Law and Medieval Legal Pluralism: The Southern Italian Manuscripts (10th – 14th Centuries)”. Berkley: A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in History in the Graduate Division of the University of California, 2018, 40. Preuzeto 20. 1. 2024. <https://escholarship.org/uc/item/9106t641>.

Ђурашиновић Б. „Манастирске библиотеке, преписивачки центри и преводилачка делатност као сведочанство византијске цивилизације на тлу средњовековне Италије“, 78–88

21. Mutavdžić, Predrag. „Manojlo Hrisolora i prva humanistička grčka biblioteka u Italiji“. U *Biblioteka kroz vreme: prilozi opštoj istoriji biblioteka do 16. veka*. Ur. Gordana Stokić Simončić, 137–147. Pančevo; Beograd: Gradska biblioteka u Pančevu; Filološki fakultet u Beogradu, 2017.
22. Panagopoulos, Spyros P. “Greek translations of latin hagiographical texts during the middle byzantine period“. *Crkvene studije=Church Studies* 17 (2020): 243–256. Preuzeto 27. 9. 2020. <https://crkvenestudije-churchstudies.com/index.php/studies/article/view/773/705>.
23. Parenti, Stefano. „Tipologie dei libri liturgici greci del Salento“. *Rudiae. Ricerche sul mondo classico* n. s. 3, s. c. 26 (2017): 43–150. Preuzeto 5. 10. 2020. <http://siba-ese.unisalento.it/index.php/rudiae/article/viewFile/19430/16560>.
24. Rakić, Zoran. *Srpska minijatura XVI i XVII veka*. Beograd: Pravoslavno-bogoslovski fakultet, 2012.
25. Stokić Simončić Gordana i Nevena Tomić, „Biblioteke humanizma i renesanse“. U *Biblioteka kroz vreme: prilozi opštoj istoriji biblioteka do 16. veka*. Ur. Gordana Stokić Simončić, 149–161. Pančevo; Beograd: Gradska biblioteka u Pančevu; Filološki fakultet u Beogradu, 2017.
26. Schirò, Giuseppe. „Aspetti e eredità della civiltà bizantina in Magna Grecia“. Rad predstavljen na sedamnaestom kongresu Magna Grecia bizantina e tradizione classica, Taranto, Italija, 9–14. oktobar 1977, 11–59. Preuzeto 20. 9. 2021. <http://anticabibliotecacoriglianorossano.it/wp-content/uploads/2019/12/Magna-Grecia-bizantina-e-tradizione-classica.pdf>.
27. Smit, Džulija M. H. *Evropa posle Rima: nova kulturna istorija (od 500. do 1000. godine)*. Beograd: Clio, 2006.
28. Staikos, Konstantinos Sp. *The History of the Library in Western Civilization: From Constantine the Great to Cardinal Besarion: Imperial, Monastic, School and Private Libraries in the Byzantine World*. New Castle, DE: Oak Knoll Press, 2007.
29. Tranchina, Antonino. “The Early Manuscripts of San Salvatore de Lingua in Messina (Mid-12th Century): Surveying the Chief Decorator“, *Arts* Vol. 12, Iss. 3 (2023): 1–15. Preuzeto 5. 10. 2023. <https://www.mdpi.com/2076-0752/12/3/98>.

Monastic Libraries, Scriptoria and Translation Movement as Witnesses of Byzantine Civilisation in Medieval Italy

Summary

The work represents an overview of the cultural impact of the Eastern Roman Empire on the development of monastic libraries in medieval Italy from the 6th to 13th century through the creation of manuscripts, their safekeeping in the monastic communities and their distribution among the clergy. Special attention will be given to the southern parts of Italy, the city of Rome and the Exarchate of Ravenna, during the supremacy of the royal court in Constantinople and the reign of the Normans, which was shortly stopped after the 8th-century Arab conquest of the southern parts of the Peninsula. The organisation of monastery libraries will be described referring to the monastic rules based on the ones created in eastern parts of Europe and Asia. The impact on manuscript illustration in different parts of Byzantine Italy is also described, as well as scribal and translation activity that started in the 6th and continued up to the 13th century. This activity, together with the refuge of the Romans with personal libraries to Italy, before and after the fall of Constantinople in the year 1453, helped the preservation of Greek thought of antiquity and the Byzantine era for the future.

Keywords: Eastern Roman Empire, Italy, monasteries, rules of monastic life, libraries, manuscripts, Rome, Exarchate of Ravenna, Normans, scribal and translation activity, 6th - 13th century

Примљено: 12. фебруара 2024.
Исправке рукописа: 8. априла 2024.
Прихваћено за објављивање: 12. априла 2024.